Tutora: Silvia Callavé Felipe
IES el Sui
Curs 2025 - 27

LA CONQUESTA SOCIAL

Abril Marco Paredes



El moviment obrer i veïnal a Sant Adrià del Besòs durant el franquisme

Jesús López Pacheco

"*Hijo, abrígate bien. Y ponte la bufanda. No vayas a coger alguna bala en los pulmones. Que no está el tiempo bueno todavía*".

1. INTRODUCCIÓ **5**
1.1. Justificació de les motivacions 5
1.2. Objectius del treball 6
1.3. Metodologia i fonts utilitzades 7
2. MARC TEÒRIC **7**
2.1. Què és el sindicalisme? 7
2.1.1 Models de sindicats 9
2.2. Què és el moviment veïnal? 11
3. CONTEXT HISTÒRIC: EL FRANQUISME A ESPANYA I CATALUNYA **13**
3.1. La dictadura franquista (1939–1975) 13
3.2. La repressió del moviment obrer i associatiu 14
3.2.1. El sindicalisme vertical: Organización Sindical Española (OSE). 15
4. ELS ORÍGENS DEL SINDICALISME A SANT ADRIÀ DEL BESÒS **17**
4.1. Sectors productius predominants al municipi 18
4.2. El moviment obrer durant la Segona República i la guerra civil (1931-1939) 19
4.1.1. Mobilització obrera i conflictes laborals destacats 21
4.2. Resistències clandestines durant la dictadura franquista 24
4.2.1. Autarquia econòmica i prohibició de sindicats 25
4.2.2. Desarrollismo i gran onada migratòria 26
4.2.3. Comissions Obreres i la seva relació amb Sant Adrià 27
4.2.3. La mort de Manuel Fernández, conflictivitat obrera i fi de la dictadura 28
5. EL MOVIMENT VEÏNAL A SANT ADRIÀ DEL BESÒS DURANT EL FRANQUISME **31**
5.1. El creixement urbà i les condicions de vida als barris 31
5.2. El sorgiment del moviment veïnal 34
5.3. Mobilització veïnal i conflictes destacats 36
5.4. Finals del franquisme: repunt en la lluita veïnal i caos a les autoritats locals 37
8. CONCLUSIONS **38**
9. BIBLIOGRAFIA I FONTS **40**
9.1. Fonts primàries 40
9.2. Fonts secundàries 42
9.3. Recursos digitals 43
10. ANNEXOS **47**
10.1. Entrevista a Andrés Pozo, regidor dels districtes Besòs i La Mina a Sant Adrià 47
10.2. Entrevista a José Paredes Cabrera, sindicalista a la Unión General de Trabajadores (UGT) i avi de part de mare 50

Resum

Rememorant vivències sobre la ciutat a la qual van emigrar els meus avis de joves, i en la que més tard els meus pares van ser criats, va arrelar en mi un interès genuí per conèixer millor la població objecte de tantes històries. Partint d'aquest punt s'ha fet una anàlisi rigorosa sobre el sorgiment del moviment obrer i ciutadà a Sant Adrià del Besòs, passant per períodes com la Segona República, la guerra civil i la dictadura franquista. També s'observa com aquest fet va ser possible gràcies a la unió en massa de milers de persones. Tractant de retractar de manera escrita l'evolució i desenvolupament d'aquestes entitats crucials en temps de repressió, majoritàriament conformades per joves que marxaven de la seva terra amb l'esperança de poder llaurar-se un futur millor.

Abstract

Reflecting on experiences regarding the city to which my grandparents emigrated in their youth—and where my parents were later raised—I developed a genuine interest in learning more about the place that featured in so many of these stories. From this starting point, I conducted a rigorous analysis of the emergence of the labor and civic movements in Sant Adrià del Besòs, covering periods such as the Second Republic, the Civil War, and the Franco dictatorship. The study also highlights how this development was made possible by the mass mobilization of thousands of people. It seeks to document the evolution and growth of these crucial organizations during a time of repression—groups largely composed of young people who had left their homelands hoping to forge a better future.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació de les motivacions

Sempre he estat una persona curiosa, interessada a descobrir allò que m'envoltava, però sobretot en conèixer la història d'aquells que estimo més. Aquesta història comença amb uns nens que van haver d'emigrar a primerenca edat. Els meus avis, tant de part materna com paterna, que van haver de marxar de casa quan només eren infants, deixant enrere tot el que coneixien fins a aquell moment, per endinsar-se en un món nou i desconegut. Un lloc on poder arrelar.

De segur que el relat que he esmentat sona particularment familiar per a la gran majoria de catalans. Familiars, amics i fins i tot coneguts, que es van veure forçats a treballar en grans ciutats per a poder portar menjar a taula. Però en un context com el d'una dictadura, aquests migrants, que tendien a treballar en fàbriques tèxtils, automobilístiques, industrials… acostumaven a no ser remunerats degudament pel seu ardu treball.

Els meus pares són fills d'immigrants tots dos. Des de petita que a casa meva s'ha parlat obertament sobre el tema, i els meus avis m'han explicat milers de vivències sobre el seu procés de migració i adaptació. Però, sobretot m'han recordat sempre que no tothom neix amb les mateixes facilitats, i que cal lluitar per aconseguir allò que volem.

A més a més, he escollit ambientar el meu projecte a Sant Adrià del Besòs, destí de l'emigració dels meus avis i on es van criar els meus pares. En ser un indret que conec, considero que em pot resultar més senzill trobar informació que doni suport a la meva recerca. Altrament, em sento més motivada en indagar en la història d'un espai familiar que en un de desconegut.

En especial, aquest Treball de Recerca neix de la voluntat de relatar el naixement de sindicats i moviments veïnals des del punt de vista dels col·lectius oprimits pel

franquisme. Obrers, dones de la neteja, forners de pa i constructors que unien les seves forces, deixant de banda individualismes, per a aconseguir millores per a tots.

1.2. Objectius del treball

El meu interès per la història ha anat creixent des de la meva infantesa, i amb el pas dels anys m'he pogut enriquir de nous coneixements. El primer cop que vaig sentir parlar sobre els moviments contestataris en temps de postguerra vaig quedar completament impactada. Aquest treball té la intenció de visualitzar com es va viure la dictadura franquista des del punt de vista dels ciutadans de Sant Adrià del Besòs, sobretot aquells que formaven part de sindicats i associacions veïnals. Per aconseguir-ho m'he establert els següents objectius:

1. Explorar i investigar el context històric en el qual neix el moviment obrer i ciutadà a Espanya, així com descobrir el motiu del seu origen. Des dels seus antecedents previs a la Guerra Civil fins al seu estat actual.

2. Examinar a fons les estretes relacions entre la dictadura espanyola i el sorgiment de forces contestatàries a Sant Adrià del Besòs. Indagar en els seus successos més destacats i personatges principals.

3. Conèixer de més a prop les vivències de la població i la seva situació envers el període de repressió franquista. Establir una línia de connexió entre els fluxos migratoris i el sorgiment dels moviments veïnals.

4. Aplicar els coneixements adquirits durant la part teòrica entrevistant testimonis reals que m'ajudaran a entendre de primera mà el desenvolupament de sindicats i associacions veïnals.

1.3. Metodologia i fonts utilitzades

Per al desenvolupament del meu treball, he fet ús majoritàriament d'una única metodologia, ja que en ser un treball de Ciències Socials la part teòrica és el pilar del projecte. A la secció escrita he emprat una combinació de fonts bibliogràfiques amb altres de digitals. En concret els llibres *Sant Adrià de Besòs desaparegut*, *Sant Adrià de Besòs 1900-1939. Vol. 3. La lluita per la llibertat: política, societat i cultura*, *Les Comissions Obreres en el franquisme (1964-1977)* i *La (r)evolució de les condicions de l'habitatge obrer durant el franquisme (Sant Adrià de Besòs, 1936-1975)* han fet més amè el procés de recerca i m'han ajudat a contrastar la informació trobada en articles i fonts en línia. Gràcies a aquests recursos que han facilitat la correcta evolució del Treball de Recerca, ha estat possible consolidar una base sòlida sobre el tema.

Al contrari que els treballs científics o tecnològics, els històrics es caracteritzen per la investigació de fets, en la seva major part, ja estudiats prèviament. Per aquest motiu, el meu projecte consta d'una part pràctica conformada d'entrevistes i testimonis que contribueixen a la narració del treball. Tractant de reproduir les vivències d'alguns dels ciutadans col·laboradors en el moviment obrer i ciutadà, que amb la seva experiència aporten validesa a la recerca.

2. MARC TEÒRIC

2.1. Què és el sindicalisme?

La revolució industrial esclata el segle XIX, suposant un punt d'inflexió en la manera de viure i treballar de la població de l'època. Aquest període implica grans avenços en el sector industrial, tèxtil, siderúrgic, energètic, etc. Malgrat que aquesta enorme i evident evolució es fa present en el treball dels obrers també implica pèrdua de drets laborals i un període de gran precarietat. Mesures com la contractació inestable de milers de proletaris, que convivien diàriament amb horaris de 14 a 16 hores, sense contractes laborals i amb salaris de subsistència. Així com la falta de

cobertura mèdica i l'edat de treball no regulada. A més a més de les condicions de treball a les que estaven exposats: soroll constant, productes contaminants fàbriques mal ventilades.

D'altra banda, els grans propietaris, impassibles davant la situació dels treballadors, mostraven manca de responsabilitat envers els seus subordinats en cas de mutilació, malaltia o mort.

En una època de fam i foscor per a la població no benestant de les ciutats, diferents teòrics comencen a reconèixer les llibertats desateses dels obrers, oposant-se així a l'absència de moviments contestataris i proposant l'organització activa dels treballadors per tal de vetllar per la seguretat i liquiditat del mateix col·lectiu.

Anglaterra actuarà com a bressol del moviment obrer, lloc on s'originen les *Trade Unions* (1825) o dit d'una altra manera les associacions obreres. Nascudes amb l'objectiu de defensar els drets dels obrers, van resultar crucials en el camí cap a la regularització laboral. Aquest succés es porta a terme gràcies a la derogació el 1824 dels *Combination Acts*, lleis que prohibien les associacions de treballadors i les vagues. Abans de la seva abolició, la legislació condemnava a tres mesos de presó o dos mesos de treballs forçosos a aquells obrers que mostressin voluntat de lluitar per a millors condicions laborals o augments salarials. L'any 1825 s'aprova una nova *Combination Act*, encara que més subtil que les anteriors, perpetuava els classicismes de l'època. No serà fins al 1833 que es consolidarà oficialment el primer sindicat anomenat com a *Great Consolidated Trade Union*.

Els ideals promoguts pels visionaris britànics es van estendre ràpidament per tota l'Europa industrialitzada i pels EUA. Això no obstant, la lluita obrera es va topar amb inconvenients que van provocar una legalització lenta, però perseverant en un ampli rang d'estats, en els quals les agrupacions de treballadors eren prohibides. Els proletaris anglesos, abanderats en la defensa dels drets laborals, van ser els primers a aconseguir la seva plena legitimació l'any 1842. El seguiran països com França (1864), Alemanya (1869), Espanya (1887) i Itàlia (1890).

L'Associació Internacional de Treballadors (AIT) o també anomenada Primera Internacional es funda l'any 1864 amb la voluntat de fer front a l'incipient creixement del capitalisme que cada cop accentuava més la divisió entre treballadors i empresaris o capital i força. D'aquesta manera aquesta nova organització marcaria l'inici de l'internacionalisme proletari. Representants del moviment obrer arreu del món es reunirien amb un mateix objectiu: millorar la situació de la classe treballadora.

El seu Manifest Inaugural prendria com a referència el Manifest Comunista (1848) i seria redactat al seu torn per Marx i Engels, els quals més tard liderarien el moviment, donada la seva àmplia experiència revolucionària.

En definitiva i responent a la pregunta del títol, el sindicalisme és un moviment que pretén fer front a les injustícies laborals a partir de la unió entre treballadors. Sovint aquests organismes són també relacionats amb ideologies i partits polítics, donada l'enorme influència dels sindicats.

2.1.1 Models de sindicats

Es defineix com a sindicat una organització estable que agrupa aquells treballadors i treballadores voluntàries que s'uneixen per defensar els seus interessos de manera laboral i social. El món actual és testimoni d'una infinita varietat d'organitzacions sindicals que defensen causes completament diferents les unes de les altres. Tanmateix, models de sindicats existeixen únicament dos i són: el sindicalisme associatiu i el general.

El sindicalisme associatiu, com el seu propi nom indica, dona rellevància als treballadors afiliats, aplicant els acords signats únicament en aquests mateixos i fent exempció en els que no ho estan. Generalment, aquest sistema gaudeix d'un alt nombre d'associats, ja que els obrers no volen quedar exclosos de les millores i pactes que es puguin produir dins l'empresa o sector.

Endemés, en formar una gran massa de força la seva significació en termes quantitatius és molt elevada. Aquesta força també els permet comptar amb avantatges quan cal negociar, tombant la balança cap al seu cantó quan es tracta d'acords. No obstant això, fins i tot la contractació d'un treballador a una empresa està condicionada per la seva afiliació o no afiliació a un sindicat.

L'anterior model sindical beu dels obrers britànics i americans, consolidant-se principalment en zones de parla anglesa o en països nòrdics. Així mateix, compta amb un ampli ventall de sindicats lligats i molta diversitat, és a dir, s'organitzen de manera similar a com ho fan els gremis.

D'altra banda, el sindicalisme general predomina a la majoria d'estats europeus, de caràcter més obert empara tota classe de treballadors i no només aquells que formen part d'un sindicat. En cas que una organització aconsegueixi millores respecte a la situació dels treballadors, els beneficis podran ser gaudits per la totalitat dels obrers, i no només per una part privilegiada que es pugui costejar una plaça en un sindicat.

En aquest cas, per a aconseguir acords més enllà d'una empresa, es busca l'agrupació de treballadors per sectors productius (metall, educació, sanitat…) o per territoris o països. De manera que si mitjançant un pacte nacional s'aconsegueix reduir la jornada laboral aquesta millora serà aplicada a tots els obrers. Sense deixar de banda la possibilitat que una empresa de qualsevol sector pugui millorar les condicions laborals dels seus subordinats i en cap cas empitjorar-les.

Posteriorment d'haver pactat un acord general es concreten altres focalitzats en les necessitats de cada sector, anomenats acords sectorials, sempre que les mesures que es convinguin no contradiguin l'estipulat a l'acord general. Per assegurar el compliment de la llei s'estableix un marc jurídic garantista d'obligat compliment a totes les entitats i que vetlla pels drets col·lectius.

Aquest tipus de model sindical és present en els països on l'estat del benestar és instaurat, tractant no només d'atendre les necessitats dels proletaris, sinó també de crear i mantenir una estructura social més justa. Cal destacar que sovint el

sindicalisme general és vinculat amb moviments polítics i ideològics, i que en moments socials crítics acostumen a actuar com a contundents grups de pressió.

Malgrat que resulta un model inclusiu i integral, també presenta inconvenients, com taxes d'afiliació baixes, ja que aquesta no és una condició per poder gaudir de les millores laborals. Com a conseqüència, necessita ajuts, normalment públics, per a poder subsistir com a estructura sindical.

Cal tenir en compte un tercer model sindical que s'allunya de les estructures bàsiques i és característic de règims autoritaris: el sindicat vertical. Lligat a governs dictatorials tendeix a sobreposar les necessitats dels empresaris a les dels treballadors i actua com a mitjà per a controlar aquests segons. Més endavant aprofundirem en el verticalisme que destaca per la manca de democràcia, tot aplicant-ho en temps de franquisme.

2.2. Què és el moviment veïnal?

Tot i que trobem l'origen més remot dels moviments veïnals en la II República, quan es mobilitzen estructures veïnals de caràcter democràtic, el moviment veïnal com el coneixem avui dia no sorgeix a Espanya fins als anys seixanta i setanta, fruit de les migracions provinents d'arreu de la península i a conseqüència de la ràpida industrialització de les ciutats. València és pionera en la seva formació sent de les primeres que acull aquests corrents. El seguiran comunitats com el País Basc, Madrid i Barcelona en els següents anys.

Davant el creixement exponencial de la població causat per les migracions, el govern crea milers d'edificis en territoris abans presidits per masies i camps. Tanmateix, el règim franquista no es va fer càrrec d'assegurar, en la gran majoria de barris construïts, serveis i equipaments. En un context de summa precarietat, els veïns crearan un moviment reivindicatiu reclamant el reconeixement dels drets ciutadans, d'expressió i d'associació.

El seu èxit es fonamenta en la reivindicació de necessitats bàsiques compartides per tots els habitants, que trobaven atractiu donar suport al moviment per tal de construir un propi entorn urbà. Malgrat la feina necessària i imprescindible que portaven a terme les associacions veïnals les seves activitats eren terminantment prohibides per la dictadura franquista. Les assemblees acostumaven a ser clandestines i les vies d'actuació limitades.

No va ser fins a l'any 1964 quan va entrar en vigor la *Ley de Asociaciones*[1] que va permetre la legalització d'associacions veïnals i els instruments necessaris per a poder desenvolupar el seu treball lliurement.

Encara que el reconeixement d'entitats veïnals va suposar un pas cap endavant en l'emancipació d'aquestes organitzacions, als barris l'absència de transports públics, zones verdes, escoles i serveis social es feia més que evident. Malgrat que no gaudien de l'autoritat i presència política que demandaven a l'Administració local, fet que va portar col·lectius veïnals a organitzar-se i manifestar-se.

Les associacions de veïns van adoptar una postura inconformista i van passar a ser líders del canvi social. Una postura de resistència contra el règim franquista que va ser difícil de combatre per als dirigents autoritaris. Els seus membres donaven resguard polític a joves, adults i grans sense importar la seva ideologia o inquietuds. L'estructura solidària i participativa de les entitats va aconseguir plantar cara al poder municipal franquista i resistir les pressions del govern.

El 1972 es crea la *Federación de Asociaciones de Vecinos de Barcelona (Favb)* agrupant com diu el seu nom, el conjunt d'associacions veïnals de la comarca, i tractant de coordinar les seves activitats.

La mort de Franco l'any 1975 suposarà un període d'esplendor i unitat per les associacions veïnals, fins a tal punt que els seus components es convertiran en supervisors del procés constructiu dels barris, avalant i analitzant projectes urbanístics.

[1] Ley 191/1964, de 24 de diciembre, de Asociaciones

El 1976 s'aprovarà el *Plan Popular* per a reclamar terrenys pendents de construcció on es planejava instal·lar equipaments públics. Durant els següents anys es tractaria d'establir un pont de diàleg entre les administracions i les associacions per tal de millorar les relacions entre els dos organismes. Les entitats podrien gaudir de l'ampli ús de les seves llibertats arrel de la *Constitución Española de 1978* en la que es consolidaria el dret d'associació sense autorització prèvia.

Cal recalcar com les connexions entre el sindicalisme i el moviment veïnal no van ser mai tan evidents com en temps de franquisme, quan el paper de la població es va tornar de màxima rellevància per a defensar la integritat no només de l'home, sinó també del treballador. Les mateixes famílies que es reivindicaven per aconseguir millors equipaments als barris eren les que anaven a treballar diàriament a les fàbriques amb condicions desfavorables. Per aquest motiu, tant un col·lectiu com l'altre, tant una lluita com l'altra, tant una causa com l'altra, van acabar resultant paral·leles en un mateix context històric, i igualment necessàries.

3. CONTEXT HISTÒRIC: EL FRANQUISME A ESPANYA I CATALUNYA

3.1. La dictadura franquista (1939–1975)

Anomenem dictadura franquista al període històric donat entre l'any 1939 i 1975 que s'inicia després de tres anys d'enrevessada guerra civil. El general Francisco Franco serà un dels principals participants en l'aixecament contra la Segona República el juliol de 1936, govern dirigit en aquell moment pel Front Popular d'esquerres. Amb el suport clau de les potències feixistes europees, Hitler i Mussolini, el bàndol dels sollevats aconsegueix vèncer els republicans. El conflicte deixa cents de milers de morts i ferides que continuaran coent fins al dia d'avui. Franco manarà, fins al dia de la seva mort, en un territori marcat per la postguerra.

Durant aquesta etapa de la dictadura imposa una forta política de persecució i repressió dels opositors al règim. Sostracció il·legal d'infants, desaparicions forçoses i camps de concentració van ser algunes de les mesures aplicades pel govern dictatorial. El seu poder és imposat gràcies al lligam franquista amb els pilars de l'església, l'exèrcit i les elits econòmiques.

Durant la Segona Guerra Mundial Espanya passa per diferents fases: de no posicionar-se, a ser un país no-bel·ligerant a tornar a la neutralitat quan les forces de l'eix comencen a perdre el conflicte. El context de Guerra Freda posarà en joc el paper d'Espanya, la qual cosa impulsarà l'entrada del país a l'Organització de les Nacions Unides (ONU) l'any 1955. El seu ingrés posarà fi a l'aïllament del país i al recel amb altres estats no autoritaris. També permetrà deixar enrere la crisi econòmica, iniciada arran de la destrucció de la guerra i que havia causat divisió social.

A partir de l'any 1959 Espanya deixarà enrere els anys de misèria i pobresa per obrir les portes al comerç internacional i els privilegis del món capitalista. Se centren esforços a fomentar la industrialització i augmentar els ingressos de la classe treballadora, per a aconseguir-ho es creen els *Planes de Desarrollo Económico y Social*, trencant definitivament amb l'autarquia econòmica. La veu dels treballadors guanyarà visibilització i durant els anys setanta l'oposició política creixerà. Mentre la salut del dictador s'anirà deteriorant fins a la seva mort. El 20 de novembre de 1975 s'iniciarà la Transició política cap a un estat democràtic amb Joan Carles I com a successor.

3.2. La repressió del moviment obrer i associatiu

Contrari a la legalitat de sindicats i associacions veïnals vigent durant la Segona República, la dictadura franquista propaga el seu dogma autoritari i el fa palpable prohibint tota mena de moviments contestataris.

Quan mencionem la repressió del moviment ciutadà a Espanya indiscutiblement cal parlar d'espoli. Aquesta va ser una eina de contenció política i social que consistia a

confiscar el patrimoni de partits polítics, sindicats, ateneus i persones particulars que fossin considerades opositores al règim. L'oficialització de la *Ley de Responsabilidades Políticas*[2] l'any 1939 permetrà l'esdeveniment de tals actes. Arran de la llei empresonaran un gran nombre d'activistes, sobretot aquells afiliats a sindicats com el *Partido Comunista de España* (PCE), Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) i *Comisiones Obreras* (CCOO). D'aquesta manera, i després de destruir, cremar i apropiar-se de locals el govern aconsegueix destruir el teixit associatiu espanyol.

Durant els últims anys de franquisme es produeixen afusellaments i detencions a militants antifranquistes arreu d'Espanya. Com a últims actes del govern el 27 de setembre de 1975 s'executaran cinc joves dissident. Aquesta acció no va estar sostinguda pels països contigus i afavorirà el descontentament internacional envers el règim. Es considera com a darrers actes d'opressió obrera a Catalunya els comesos entre el 9 i el 17 d'octubre de 1975. Militants vinculats a Plataformes Anticapitalistes i membres del PSUC I CCOO van ser detinguts a Manresa i finalment empresonats.

3.2.1. El sindicalisme vertical*: Organización Sindical Española* (OSE).

Contrariant la idea marxista que els sindicats eren un organisme mitjançant el qual es tutelava els treballadors davant els patrons i es feia efectiva la lluita de classes, durant el segle XX neix el sindicalisme vertical. Primerament impulsat per Alemanya i Itàlia el sindicat únic era propi de governs totalitaris. Aquestes associacions jerarquitzades no només eren concebudes com a unions laborals o òrgans polítics, sinó també com a una de les màximes representacions de l'estat.

Més tard, Espanya incorporaria també aquest tipus de sindicats, convertint en obligatòria l'afiliació i forçant la col·laboració entre patrons i obrers. Precedent a la dictadura el sindicalisme vertical és manifesta amb el nom d' *Organización*

[2] Ley de Responsabilidades Polítcas, de 9 de febrero de 1939

Corporativa Nacional (OCN) durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). Aquesta concepció nacionalsindicalista inspirarà a la Falange Espanyola, que més tard crearà la *Central Obrera Nacional-Sindicalista* (CONS) i la *Central de Empresarios Nacional-Sindicalista* (CENS). Aquests dos organismes van actuar de manera merament propagandística i simbòlica, però van servir com a precursors.

Els ideòlegs falangistes volien transformar el panorama espanyol a través de projectes sindicalistes. Mesures com l'eliminació de la propietat privada per crear propietats sindicals (els béns de producció pertanyerien al sindicat del sector) eren les que regnaven en l'ideari franquista. Amb aquest propòsit neix el *Fuero del Trabajo* (1938)[3]. En la pràctica, les intencions de convertir Espanya en un gegant sindical es veuen frustrades per catòlics, grans propietaris i empresaris que discrepaven amb la visió de Franco.

A mesura que avancen els anys l'organització creix en termes administratius, però trenca amb la seva funció original de representar i millorar les condicions obreres. El màxim indicador de la burocratització d'un sindicat és la prohibició a fer vaga. Sense aquesta eina els treballadors no tenen capacitat de pressió col·lectiva, i per tant cap manera de defensar els seus drets.

Els obrers veuen una oportunitat per organitzar-se contra el règim l'any 1958, quan aquest mateix aprova la *Ley de Convenios Colectivos*[4] que permetria la negociació de condicions laborals i salarials entre empresaris i treballadors. També caldria elegir representants obrers, cosa que permetia al col·lectiu treballador trencar amb la jerarquia i la burocràcia. Organitzacions obreres clandestines com la *Unión General de Trabajadores* (UGT) i la *Confederación Nacional del Trabajo* (CNT) es van mostrar reticents a legitimar les eleccions, ja que fer-ho suposaria col·laborar amb l'Estat. En canvi, els comunistes, a través de les CCOO, i alguns grups catòlics

[3] El Fuero del Trabajo constitueix una de les vuit *Leyes Fundamentales del Reino* impulsades pel general Francisco Franco, aquesta estabelix fonaments ideològics, socials i econòmics de la dictadura en l'àmbit laboral.

[4] Ley de 24 de abril de 1958 sobre Convenios Colectivos Sindicales.

obrers (*JOC, HOAC i USO*[5]), van aprofitar la situació per presentar-se a les candidatures i controlar els sindicats des de dins.

La popularitat d'aquestes associacions sindicals augmenta exponencialment durant els següents anys. Aquesta tendència es veu reflectida quan militants de CCOO aconsegueixen majoria a grans empreses industrials l'any 1966. El sindicat vertical reaccionarà de manera repressiva i intentarà congelar les negociacions. Durant les eleccions de maig de 1975 les candidatures de CCOO i USO arrasaran en fàbriques com SEAT, Olivetti i Gallina Blanca on aconseguiran prop del 80% dels vots en alguns casos.

No obstant els intents del govern de reformar l'OSE després de la mort de Franco aquests acabaran fracassant a causa de l'afiançament de sindicats il·legals i la conflictivitat laboral. Enrique de la Mata, ministre de Relacions Sindicals durant la Transició, decideix negociar obertament amb UGT, CCOO i *Unión Sindical Obrera* (USO) entre altres, per tal de defensar la pluralitat sindical. El desenllaç de l'organisme va de de bracet amb la *Ley de Regulación del Derecho de Asociación Sindica*l[6] que significarà el seu fi legítim i la repartició del patrimoni entre UGT i CCOO.

4. ELS ORÍGENS DEL SINDICALISME A SANT ADRIÀ DEL BESÒS

Els diferents moviments ciutadans estesos durant el franquisme, fos l'obrer, el veïnal o l'estudiantil, no només van ser estructures mitjançant les quals s'exigien augments salarials, millors condicions de vida o un ensenyament digne. El seu paper va transcendir més enllà dels carrers i les fàbriques. Els organismes també exercien força contra l'opressió franquista. Encara més, representaven la resistència del poble davant d'un govern que havia suprimit tota llibertat d'expressió.

[5] Juventud Obrera Cristiana (JOC), Hermandad Obrera de Acción Católica (HOAC) i Unión Sindical Obrera (USO).
[6] Ley 19/1977, de 1 de abril, sobre regulación del derecho de asociación sindical.

4.1. Sectors productius predominants al municipi

La privilegiada situació geogràfica de Sant Adrià del Besòs provoca la instal·lació d'indústries al territori a partir de 1910. El 1912 es traslladarà al municipi l'empresa Industrial Baurier, pertanyent al sector tèxtil, conjuntament amb altres empreses químiques. Set anys després es construirà la central tèrmica la Catalana al marge dret del territori, que donarà nom al barri i a la fàbrica de l'Energia Elèctrica de Catalunya, avui coneguda com a Fecsa.

Una ampliació de la localitat suposarà a la dècada dels anys trenta una caiguda de la producció agrícola. La seva presència decreixerà d'un 83,7% l'any 1910 a un 11,4% el 1936. Mentre el sector primari s'afebleix el secundari incrementarà en el mateix període d'un 2% a un 60%. Pel que fa als obrers el 48% treballaven en el sector metal·lúrgic, el 13% en la construcció, l'11% en el químic, el 7% en el tèxtil, el 5% en el paper i el 5% en la fusta, el 4% en materials de construcció i vidre i el 3,4% en l'energia elèctrica[7].

Així doncs, al llarg de la història de Sant Adrià del Besòs en el camp productiu destacaran els sectors de la producció elèctrica, metal·lúrgia, química i construcció. Les empreses predominants seran: la Tèrmica del Besòs (energia), *Fuerzas Eléctricas de Cataluña* (energia), La Catalana (energia), Fapsa (química), *Sociedad Española de Oxígeno* (química), *Carburos Metálicos* (química), *Tratamiento y Eliminación de Residuos* (ambiental), Sherwin Willians (pintures), Nicolau (resines i pintures), *Compañía Española para la Fabricación Mecánica del Vidrio* (vidre), *Piezas Moldeadas* (construcció), *Viñas Goig y Canals* (tèxtil), Baurier (tèxtil), *Bultaco Compañía Española de Motores* (automoció), *Cartonajes y Derivados San Adrian* (indústria), Inbesa (metal·lúrgia), *Tornillerías del Besós* (metal·lúrgia), Antenas TAGRA (telecomunicacions)... entre d'altres.

[7]Emili Ferrando Puig y Juan Rico Márquez, *Les Comissions Obreres en el franquisme. Barcelonès Nord (1964-1977)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005), 44.

Figura 1

Pastor passeja pel riu a principis del segle XX



Nota. Fotografia d'autor desconegut, s.d., Arxiu Municipal de Sant Adrià de Besòs (ASAB). Reproduïda de Sant Adrià de Besòs desaparegut (p. 116), per M. Crisol Illa, 2019, Editorial Efadós.

El territori es dividia principalment en tres zones industrials: la primera concentrava les grans indústries situades vora mar (la Tèrmica, Sherwin Williams, TAGRA…), la segona, situada entre el barri de Montsolís i la banda dreta del Besòs, aglutinava les fàbriques mitjanes i empreses de serveis (CEMOTO) i la darrera situada a la part esquerra del riu a prop de Badalona (Compañía Española para la Fabricación Mecánica del Vidrio, Baurier, Inbesa…).

4.2. El moviment obrer durant la Segona República i la guerra civil (1931-1939)

El moviment obrer a Sant Adrià del Besòs es consolida al volant del sindicat CNT de caràcter anarcosindicalista, antipolític, antiestatal i federalista. La seva importància anirà creixent al mateix ritme que la immigració i la indústria. Importància que alhora donarà peu a l'augment de la lluita de classes en el municipi entre 1931 i 1939, durant la Segona República Espanyola i la guerra civil. Altres sindicats socialistes

com Unió Socialista de Catalunya (USC), PSUC i UGT també jugaran un paper d'extrema rellevància dins el moviment associatiu republicà adrianenc, tot i que encara més en l'àmbit institucional que sindical.

Al llarg de la Segona República es produeix una eclosió sindical que permet a la CNT adrianenca - tot i inicialment ser dependent de la de Badalona i Sant Andreu - guanyar independència i planificació. Tal com ratifica el 19 de juliol de 1936 en fer-se amb el domini de la ciutat. Les dades reafirmen el protagonisme de la CNT dins el paradigma sindical, l'any 1931 Sant Adrià del Besòs comptava amb 350 afiliats, mentre que a Badalona el número creixia fins als 13.888 afiliats[8]. El sindicat aplegava a Sant Adrià el 45-50% dels treballadors i a Badalona el 75%.

Entre els obrers adrianencs va arrelar un sentiment republicà federal que va dificultar l'assentament de la UGT al territori. L'any 1931 el gegant anarquista de la CNT duplicava en número els afiliats socialistes catalans. Això no obstant, el triomf del partit Front d'Esquerres (coalició de partits que era simpatitzant de la UGT) l'any 1936 possibilita la constitució del sindicat socialista a Sant Adrià. Malgrat que aquesta petita victòria la UGT adrianenca seria una organització destinada al fracàs, ja que sense iniciativa pròpia sempre va dependre del PSUC.

A pesar dels enfrontaments entre anarcosindicalistes i socialistes relacionats amb la gestió de la terra i les col·lectivitzacions, que seran esmentats en el següent apartat, l'any 1937 els dos organismes es veuran destinats a col·laborar per a gestionar la borsa de treball i problemes laborals del municipi. El poder de la UGT, per molt que petit, va anar augmentant fins a arreplegar el 25% dels afiliats adrianencs. Així i tot, l'altre 75% el controlava la CNT.

La majoria dels afiliats a la UGT adrianenca es concentraven en barris de la zona oest del municipi, com Sant Adrià Centre (38,2%) i Sant Joan Baptista (24,5%).

[8] L'evolució de l'afiliació sindical de la CNT durant la Segona república mostra a Badalona - i a tot arreu-, la influència dels fets polítics i es decisions preses per la direcció el paper de la militància. Badalona va tenir la següent evolució: 13.888 (juny de 1931); 12.114 (desembre 1931); 7.860 (abril 1932; 2.860 (març 1933) i 6.925 (maig de 1936) i Catalunya respectivament: 291.150; 254.321; 222.256; 202.354 i 134.381. VEGA, Eulàlia. *Entre revolució i reforma. La CNT a Catalunya (1930-1936)*. Lleida: E. Pagès, 2004, pàg. 138-146.

Aquests acostumaven a ser treballadors casats i alfabetitzats[9]. A més a més, en realitzar una comparació entre els dos oponents sindicalistes ens adonem de les següents dades: la mitjana d'edat dels afiliats a la UGT és de 36,14 anys mentre a la CNT és de 28,9 anys[10]. En definitiva, els treballadors amb idees afins al primer sindicat portaven una vida més estable i consideraven l'anarcosindicalisme massa radical.

4.1.1. Mobilització obrera i conflictes laborals destacats

Abans de començar el següent punt cal destacar que els primers conflictes laborals documentats a Sant Adrià del Besòs manquen d'informació, com per exemple el sector o sindicat que organitza la vaga o acció. Per aquest motiu el redactat no és del tot específic.

L'estiu de 1931 els jornalers adrianencs i llobregatencs que treballaven al camp convoquen vaga amb l'objectiu de reduir la jornada laboral a 8 hores i demanar un augment salarial d'11 pessetes. Gràcies a la contínua persistència dels pagesos, present en sabotatges en camps i en el transport de fruites i verdures, les seves demandes van ser complides.

A més a més, durant el mes de setembre es produiran diferents mobilitzacions. Per una banda, una vaga de general que provocarà barricades en el pont de Sant Adrià del Besòs. Per l'altra un conflicte iniciat pel sindicat CNT a la fàbrica de reciclatge de cotó *Viñas Goig y Canals*. L'empresa tenia la intenció de reduir a la meitat la jornada laboral d'una part de la plantilla, la qual cosa implicava una consegüent disminució del salari. En resposta els treballadors exigiran el manteniment de les condicions salarials íntegres.

---

[9] Gabriel Sirvent, Pere. *Sindicalismos y sindicatos socialistas en Cataluña*. La UGT, 188-1938. *Historia Social*, 1990, núm. 8, pàg. 71 i tot l'article, 47-71.

[10] ASAB, Alcaldía de San Adrián de Besós. "Informes de ancedentes político sociales y de conducta 1939-1940", UI: 299-301.

Mesos després la vaga del sector industrial del Vidre, iniciada per la CNT, suposaria un revés en el camí del sindicat. Els treballadors de la fàbrica *Compañía Española para la Fabricación Mecánica del Vidrio* (CELO) es declaren en vaga per a exigir l'increment d'una pesseta en el sou. Els patrons reaccionen executant un *lock-out*[11] amb l'objectiu de pressionar els obrers. Després de la intervenció de l'alcaldia i l'acceptació de l'augmentat salarial, la fàbrica tornarà a obrir amb normalitat. D'altra banda, la popularitat de la CNT va decréixer entre els obrers de la CELO, que anul·larien la seva afiliació al sindicat anarquista.

Malgrat el revés a la fàbrica CELO, la implacable presència del sindicat anarquista durant les vagues de 1931 desbordaran les autoritats locals i civils. El govern republicà aprovarà la construcció d'una caserna de la Guàrdia Civil entre l'empresa adrianenca *Cartonajes y Derivados San Adrian S.L.* i l'empresa *La Seda de Barcelona* ubicada a el Prat de Llobregat. L'objectiu d'aquesta infraestructura militar era vigilar, frenar i reprimir les constants mobilitzacions i vagues convocades per la CNT.

La vaga del sector de la fusta, entre 1932 i 1933, va posar en evidència la rivalitat entre la CNT i la UGT. La legislació republicana havia creat els jurats mixtos[12]. Mentre que el sindicat socialista donava suport la nova mesura, els anarquistes es mostraven reticents a sostenir-la pels seus principis antiestatals. Gràcies als jurats mixtos la UGT va aconseguir un conjunt de condicions laborals pactades, que van ser rebutjades per patrons i anarcosindicalistes. La situació acaba derivant en una radicalització sindical i tàctiques sindicals violentes (incendis, sabotatge i atemptats), tal com relata el següent fragment:

"Dos bombas en la puerta de una ebanistería de San Adrián de Besòs. Los artefactos tenían puestas las mechas correspondientes, pero sin encender" [13]

[11] Mesura de pressió utilitzada durant un conflicte laboral en la qual l'empresari tanca temporalment l'espai de treball.

[12] Organismes de negociació entre patrons i obrers, aprovats el 27 de novembre de 1931.

[13] LV. 29 novembre 1932, pàg. 7.

L'any 1933 la popularitat de la UGT escala entre els sectors més moderats i aconsegueix pactar amb la patronal de la fusta a través dels jurats mixtos per aconseguir millores.

L'any 1934 transcorre amb tranquil·litat dins el territori adrianenc, ja que no hi ha evidència de vagues fins al mes de novembre, quan irrompen en la fàbrica de vidre CELO un grup d'homes armats exigint l'aturament de les màquines. Tanmateix, la producció també serà interrompuda a la fàbrica tèxtil *Viñas Goig y Canals*[14].

El maig de 1936 una vaga de jornalers esclata al camp per tal d'acabar amb l'incompliment d'agricultors i propietaris de la *Ley de Términos Municipales (1931)*. Aquest decret obligava els amos a contractar, en primer lloc, els jornalers que residissin al mateix municipi. En compte d'això terratinents portaven treballadors de fora amb pitjors condicions salarials. Finalment, els jornalers aconseguiran que l'Ajuntament creï una borsa de treball. L'estiu s'esdevé de manera conflictiva acollint una vaga a la fàbrica CELO, una vaga dels flequers de Sant Adrià i Badalona i noves demandes per part del Sindicat de Barbers i Perruquers de la CNT.

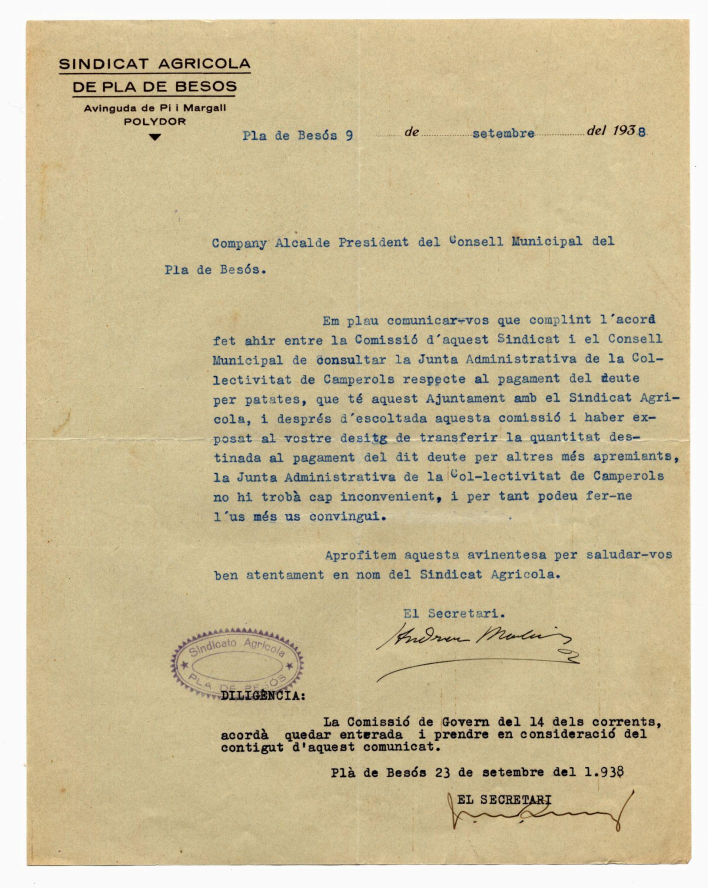
Malgrat l'inici de la Guerra Civil el juliol de 1936, la mobilització obrera a Sant Adrià no va cessar. Els treballadors organitzats a través de la CNT van aconseguir el control de les indústries més rellevants del municipi mitjançant el Decret de col·lectivització de les empreses industrials i comercials. Aquesta pràctica va portar a conflictes amb l'Ajuntament, ja que la falta d'organització entre propietaris agrícoles feia impossible per a l'ERC local incidir en el món agrari. La col·lectivització de terres, i per tant el control de la terra, va ser una de les activitats fonamentals durant la guerra i va ser promoguda per la Col·lectivitat de Camperols del Pla de Besòs. Aquest sector es va encarregar de socialitzar 196,72 ha abans possessió de 39 propietaris, dels quals només 6 van accedir de manera voluntària. També els treballadors flequers adrianencs anarquistes van participar en la col·lectivització.

[14] LV, 10 novembre 1934, pàg. 7.

Finalment, el 1938 es constituirà el Sindicat Agrícola del Pla de Besòs d'acord amb les ordres de la Conselleria d'Agricultura. En la següent fotografia es pot observar una carta del Sindicat Agrícola dirigida al Consell Municipal del Pla del Besòs que informa sobre el pagament d'un deute.

Figura 2

Carta del Sindicat Agrícola del Pla de Besòs sobre l'aprovació d'un acord



SINDICAT AGRICOLA
DE PLA DE BESOS
Avinguda de Pi i Margall
POLYDOR

Pla de Besós 9 de setembre del 1938

Company Alcalde President del Consell Municipal del Pla de Besós.

Em plau comunicar-vos que complint l'acord fet ahir entre la Comissió d'aquest Sindicat i el Consell Municipal de consultar la Junta Administrativa de la Col-lectivitat de Camperols respecte al pagament del deute per patates, que té aquest Ajuntament amb el Sindicat Agrícola, i després d'escoltada aquesta comissió i haber exposat al vostre desitg de transferir la quantitat destinada al pagament del dit deute per altres més apremiants, la Junta Administrativa de la Col-lectivitat de Camperols no hi trobà cap inconvenient, i per tant podeu fer-ne l'us més us convingui.

Aprofitem aquesta avinentesa per saludar-vos ben atentament en nom del Sindicat Agricola.

El Secretari.

Sindicato Agrícola PLA DE BESOS

DILIGÈNCIA:

La Comissió de Govern del 14 dels corrents, acordà quedar enterada i prendre en consideració del contigut d'aquest comunicat.

Plà de Besós 23 de setembre del 1.938

EL SECRETARI

Nota. Document del Sindicat Agrícola del Pla de Besòs, 9 de setembre de 1938, Arxiu Municipal de Sant Adrià de Besòs (ASAB). Reproduït de Sant Adrià de Besòs 1900-1939. Vol. 3. La lluita per la llibertat: política, societat i cultura (p. 157), per M. Márquez Berrocal, 2020, Ajuntament de Sant Adrià de Besòs.

4.2. Resistències clandestines durant la dictadura franquista

4.2.1. Autarquia econòmica i prohibició de sindicats

La victòria del bàndol sollevat a la guerra civil no només va implicar la fi de la República, sinó que també el pas a la clandestinitat de sindicats i la repressió dels seus afiliats. Aquesta opressió es va manifestar en l'empresonament, exili i afusellament de dirigents i militants que formaven part de grups d'esquerres.

Tractant de sobreposar-se a la lluita de classes obrera el règim franquista constituirà el Sindicat Vertical, també conegut com l'*Organización Sindical Española* (OSE). L'organisme es desvincularà del concepte original de sindicat, deixant desprotegits els treballadors i convertint-se en una institució d'enquadrament obligatori. També s'encarregarà d'anul·lar qualsevol classe de manifestació obrera.

El model econòmic impulsat pel govern dictatorial, aquest sent l'autarquia econòmica[15], sumeix el país en un període d'endarreriment tecnològic, ruralització, estancament econòmic, explotació laboral, desnutrició… L'obrer que abans participava activament en les activitats sindicals ara es trobava sumit en una precarietat laboral que a penes deixava espai per a les reivindicacions socials. A través de "llistes negres" i "notes negatives" a les cartilles dels treballadors el règim franquista acaba per aniquilar el moviment obrer. Ara bé, si volies unir-te als grups sindicalistes clandestins havies d'assegurar-te que la teva empresa no se n'assabentés, ja que si no corries el risc de no tornar a ser contractat per cap fàbrica.

Durant l'entrevista realitzada amb Andrés Pozo, regidor dels districtes del Besòs i de la Mina a Sant Adrià i fill de pares compromesos amb el moviment ciutadà, podem observar el mateix argument:

"Els empresaris acomiadaven els treballadors sense *finiquito* i alguns inclús no tenien la possibilitat de tornar a trobar treball, ja que ja tenien el segell de sindicalista, i fins i tot estaven fitxats per la *Brigada Político-Social*.

[15] L'autarquia econòmica és un sistema impulsat per un país o comunitat que busca l'autosuficiència total i rebutja o redueix al mínim qualsevol tipus d'ajuda, comerç o importació externa.

El final de la II Guerra Mundial i la derrota dels feixismes donarà il·lusions als antics sindicalistes. Les organitzacions tradicionals (PCE, CNT I UGT[16]) actuaran com a lluita armada a les fàbriques espanyoles, però les fortes repressions i persecucions acabaran amb els somnis dels militants. Durant els següents anys els treballadors s'organitzaran de manera clandestina. Les eleccions sindicals, introduïdes a partir de 1944, permetran una certa organització entre feiners i funcionaran com a via per introduir representants obrers a les institucions falangistes.

Durant els anys següents les protestes obreres començaran a augmentar i adquirir un caràcter més estructurat. L'any 1958 el govern aprova la *Ley de Convenios Colectivos* i alguns obrers participaran en els organismes sindicals del règim franquista per a actuar des de dins.

4.2.2. *Desarrollismo* i gran onada migratòria

L'any 1959 el règim franquista aprova el *Plan de Estabilización*, mesura que implicarà la fi de l'autarquia i la liberalització de l'economia, per tal de frenar la inflació alta i el dèficit públic. Aquesta política marcarà l'inici d'un nou període conegut en l'àmbit econòmic com a *desarrollismo* i en l'àmbit històric com a tardofranquisme. Entre les mesures aplicades constaven la moderació dels salaris, la millora de les exportacions i de la competitivitat, la limitació de la despesa pública… Durant els primers anys del pla els treballadors seran testimoni del tancament de petites empreses, congelació de salaris i augment d'impostos. Un cop les bases del nou sistema econòmic estiguin assentades es produirà un ràpid augment de la producció que atraurà els països estrangers a invertir en Espanya. A més a més d'incrementar la demanda de mà d'obra als nuclis industrials.

En aquest context es produirà un procés de migració interna cap a les zones industrialitzades del país, entre elles Barcelona. L'any 1970 prop de dos milions de persones que vivien a Catalunya eren immigrants, el que constituïa el 37,69% de la població. Els nouvinguts s'agruparan en barris perifèrics en condicions deplorables.

[16] Partido Comunista de España (PCE), Confederación Nacional del Trabajo (CNT) I Unión General de Trabajadores (UGT).

A principis dels anys seixanta apareixeran noves plataformes sindicals clandestines com *Alianza Sindical Obrera* (ASO)[17] i les Comissions Obreres. També cal destacar la presència de grups catòlics (JOC, HOAC, ACO). La renovació generacional dins la classe obrera revifarà l'esperit sindical de nou.

Durant la primavera de 1962 la solidaritat amb els miners asturians[18] i les demandes per un augment salarial portaran els treballadors de la província de Barcelona a convocar una vaga generalitzada. Aquests aconseguiran la descongelació dels salaris i una obertura en les negociacions, encara que molts feiners pagaran les conseqüències de les manifestacions amb els seus acomiadaments.

4.2.3. Comissions Obreres i la seva relació amb Sant Adrià

Entre les diferents formes d'organització sindicals cal destacar el paper de les Comissions Obreres (CCOO), que durant els anys de franquisme van consolidar tota una acció al voltant seu. Aquest moviment sindical unitari de resistència obrera va sorgir a finals dels anys cinquanta i principis dels seixanta, per més tard convertir-se en el principal sindicat del país.

A Sant Adrià cal destacar la presència del treballador Manuel Murcia Ros, treballador del sector metal·lúrgic i sindicalista del municipi. El novembre de 1964 participarà en la creació de la Comissió Obrera de Barcelona. A més a més, l'any 1966 va ser escollit enllaç sindical a Febersa (sector del metall) i serà president de la *Unión de Técnicos y Trabajadores del Metal* del territori adrianenc.

El 23 de febrer de 1965 les Comissions Obreres de Barcelona convoquen vaga per millorar les condicions salarials. Alguns afiliats de les Comissions del Metall, Ram de l'Aigua, Construcció, Transport, Fusta, Química i Empleats seran detinguts, ja que la

[17] Unió dels sindicats CNT, UGT, STV, SOC I USO

[18] La vaga dels miners asturians de 1962 va ser el major desafiament obrer contra la dictadura franquista, iniciant-se per reclamar millores salarials i laborals que es van estendre arreu de l'estat espanyol. El moviment va obligar el règim a cedir i negociar directament amb els treballadors per primera vegada.

seva actuació va ser pública en tot moment a través de fulls volants distribuïts a Barcelona i les ciutats contigües. Encara això, la manifestació va demostrar una forta organització per sectors laborals. D'altra banda, l'acció es va acabar duent a terme, perquè la Comissió Central predient els empresonaments havia organitzat una comissió suplent. A més a més, durant el 1965 és funda la Coordinació de Comissions Obreres del Barcelonès Nord o també coneguda com a *Comisiones Obreras de Badalona y Comarca*, estructura instal·lada a Badalona que esdevindrà clau per a organitzar els treballadors de la zona.

Cal aclarir que l'objectiu de les Comissions Obreres era unir tots els treballadors en el camí cap a l'obtenció dels drets i llibertats que els hi pertanyien. Per això mateix l'entrada a un d'aquests organismes no suposava desapuntar-se o deixar de militar en altres grups o entitats.

La conflictivitat obrera tornarà a esclatar l'any 1968 arran de la destitució de Manuel Murcia Ros del càrrec de president de la Secció Social a la fàbrica Febersa, aquesta decisió va indignar als obrers que l'havien escollit democràticament. Com a conseqüència, els treballadors organitzaran una aturada d'una hora i mitja diàriament.

4.2.3. La mort de Manuel Fernández, conflictivitat obrera i fi de la dictadura

Durant l'any 1968 l'empresa CELO organitza una assentada de dues hores al menjador amb motiu dels nous salaris. També els feiners de *Piezas Moldeadas* (popularment coneguda com a *Viguetas Castilla* o PIMOSA) manifestaran els seus desitjos forçant la seva empresa a acceptar un conveni en el qual es demanen més dies de vacances. Altres casos documentats són el de la fàbrica *Bultaco Compañía Española de Motores* (coneguda per l'acrònim CEMOTO o el nom comercial Bultaco) on els empleats continuen amb un boicot a les hores extres començat el mes de maig. D'altra banda, els obrers metal·lúrgics de *Tornillerías del Besós* després de treballar durant uns mesos a baix rendiment aconsguiran un increment salarial per als peons. Finalment, es demostra que els directors de l'empresa

metal·lúrgica TAGRA enganyen als seus treballadors cobrant salaris que no s'ajusten al conveni.

Entre les grans manifestacions en contra del règim franquista podem destacar les organitzades per l'empresa SEAT. Durant la dècada dels anys seixanta i setanta els seus treballadors van constituir una xarxa essencial de lluita obrera. Entre els manifestants trobem el testimoni del meu avi, José Paredes Cabrera, treballador de l'empresa *Acústica Electrónica Roselson* ubicada a Sant Andreu i sindicalista de la UGT des dels anys seixanta. Paredes ha sigut resident de Sant Adrià des dels vint-i-vuit anys, i tot i no treballar al municipi durant el franquisme, va contribuir en el moviment obrer barceloní. El següent text relata una manifestació iniciada per la SEAT en els anys setanta, que si bé no he estat capaç d'ubicar amb exactitud, ofereix una visió personal sobre l'activisme antifranquista.

"Cuando me vine a Barcelona, en el trabajo me junté con gente que también había emigrado como yo, gallegos, andaluces, de todas partes. Y todos éramos de izquierdas. Me metí en un sindicato de izquierdas y desde que llegué participé en diversos movimientos. Recuerdo una vez una manifestación en la Via Laietana, dónde estaba el Sindicato Vertical. Pedíamos un sindicato para los trabajadores. Era el único sindicato que había, o estabas con ellos, o estabas con ellos. Cuando la SEAT hacía manifestaciones, íbamos la mayoría de los trabajadores del metal. [...] Entonces nos poníamos delante del Sindicato Vertical, cortábamos el tráfico y decíamos nuestros cantares. Un día de esos que la policía estaba ya harta de nosotros intervinieron. Llegaron en furgonetas y nos cortaron el paso por el lado del mar y por el de la montaña, entonces empezaron a dar palos y a disparar bolas de goma. Recuerdo el miedo que sentí. Los más jóvenes, como yo, pudimos salir corriendo y escabullirnos entre la multitud. Salí corriendo y vi como venían policías detrás. Llegué donde estaba correos que tenía unas escaleras, las subí corriendo y por los nervios me caí. Venía un policía con una porra detrás de mí, pero no tenía fuerzas para levantarme. Lo miré de reojo, y al verme la cara llena de sangre escuché que me decía "Ya tienes bastante".

Entre els grans successos de la història de Sant Adrià es troba la vaga de la Central Tèrmica del Besòs entre 1972 i 1973. Manuel Fernández Márquez treballava com a

muntador a l'empresa COPISA, una de les empreses encarregades de construir la tèrmica, propietat de FECSA-Endesa. Quan va succeir l'accident els quasi dos mil obrers que treballaven per al projecte es trobaven sumits en una lluita. La reducció d'hores de treball, l'increment dels salaris i el cobrament del salari íntegre en cas de malaltia eren algunes de les demandes que exigien. En una de les manifestacions la conflictivitat entre treballadors i policies augmenta i en la tercera càrrega aquests segons metrallaran sense escrúpols als feiners. Aquell 3 d'abril una de les bales impactarà sobre Manuel i posarà fi a la seva vida. La seva mort causarà un fort impacte en el món obrer i la seva memòria serà honrada fins al dia d'avui pels adrianencs. A més a més, el seu assassinat servirà per mostrar un cop més la indiscreció del règim a l'hora d'actuar cruelment.

El següent fragment correspon a l'entrevista amb Andrés Pozo Cueto. En aquest ens mostra la seva familiaritat amb els moviments contestataris, en particular la seva experiència com a nen petit que observava les injustícies que s'esdevenien al voltant seu.

"Recordo que quan jo era petit i hi havien manifestacions, nosaltres havíem amagat a sindicalistes a casa meva. La policia havia entrat a casa tirant la porta a terra sense ordre judicial per agafar a aquesta gent i al meu pare i la meva mare els havien *cascat*. Aquesta gent va lluitar molt, va patir molt, però la societat que tenim avui en dia és fruit en molt bona part d'aquest moviment."

Les represàlies posteriors a la mort de Manuel Fernández no aconseguiran emmudir les protestes obreres que s'estendran per la comarca. Els treballadors de l'empresa FECSA, amb fàbriques a Badalona i Sant Adrià, organitzaran aturades sota la influència de les Comissions Obreres. Posteriorment, la conflictivitat s'estendrà a altres filials de FECSA. El mes de març els obrers faran una petició d'augment salarial de 12.000 pessetes que serà rebutjada immediatament pel Sindicat Nacional d'Energia. La vaga s'iniciarà el 18 de novembre, on estaran implicats els centres de Badalona i Sant Adrià, que actuaran conjuntament i el de Barcelona.

La fi de la dictadura, desencadenada per la mort de Franco, no suposarà l'aturament de la mobilització obrera. Les protestes dels treballadors, iniciades de forma

massiva en contra d'un govern opressiu no cessaran mai del tot. Tot i això, és cert que durant la dècada dels anys vuitanta i noranta la conflictivitat disminuirà.

5. EL MOVIMENT VEÏNAL A SANT ADRIÀ DEL BESÒS DURANT EL FRANQUISME

Abans d'explicar el recorregut de la lluita veïnal al municipi de Sant Adrià del Besòs cal recordar per què i en quin moment sorgeix. A diferència dels sindicats, presents en la vida obrera espanyola des del segle XIX, les associacions veïnals no naixeran fins al tardofranquisme. El moviment té els seus orígens en la població provinent de diferents indrets de la península que migrava a ciutats industrials buscant un futur millor. La carència de serveis i equipaments en els barris construïts ràpidament per acollir als nouvinguts eren cada cop més evidents. La frustració envers el règim franquista fomentarà la unió entre les famílies treballadores. Aquesta es canalitzarà en forma de grups autoorganitzats com associacions veïnals, Comissions de Barri o Centres Socials.

5.1. El creixement urbà i les condicions de vida als barris

Per entendre l'explosió residencial a les ciutats, concretament a Sant Adrià del Besòs, cal interioritzar els dos grans períodes migratoris interns del segle XX. La primera onada es produeix entre 1921 i 1936, a causa de les obres del metro i l'Exposició Internacional. La segona eclosió es produirà durant el franquisme, entre 1959 i 1975 a conseqüència del *desarrollismo*.

En acabar la Guerra Civil el municipi tenia tan sols 8.342 habitants, una dada insignificant si la comparem amb els 37.286 ciutadans que reunia Sant Adrià quan va finalitzar la dictadura[19]. La població s'havia multiplicat un 4,5 durant el règim

[19] Les xifres del cens d'habitants són per a 1936: 8.401; 1940: 8.342; 1950: 10.227; 1955: 13.547: 1960: 15.801; 1965: 22.515; 1970: 24.452; 1975: 37.286; 1981: 36.052; 1991: 33.906; 2001: 33.075; 2011: 34.761; 2021: 37.799.

franquista i l'any 1972 dos de cada tres caps de llar empadronats havien nascut fora de Catalunya. El 1936 un 57,6% dels residents eren migrants, però el 1975 amb la construcció de dos grans polígons a La Mina, un 70,7% dels habitants provenien de fora de la comunitat. Sense cap dubte la immigració s'havia convertit en una realitat en les anteriors dècades i l'imaginari de família catalana havia mutat completament. Així mateix, l'arribada d'una gran massa poblacional sempre va lligada al creixement de l'edificació.

Durant el primer període el municipi barceloní va passar d'haver construït amb prou feines mig centenar d'edificis en vint anys a construir-ne prop de 1.500. Però l'autèntica explosió no va arribar fins al tardofranquisme. A conseqüència de les polítiques d'habitatge que es van implementar als anys seixanta el territori va ser testimoni del pas de ciutat horitzontal a vertical. Els canvis es van evidenciar sobretot a la riba dreta del riu, on es va concentrar la creació de polígons de blocs d'habitatges.

Desgraciadament, la immigració massiva va ser sinònim de construcció ràpida i recursos nefastos. Els veïns dels barris es van trobar davant d'una situació extremadament precària; comunitats sense serveis primaris i infraestructures que els connectessin amb les altres localitats. Edificis que no havien estat preparats per l'oci, l'educació i els medis necessaris que es requerien. Aquest és l'exemple del conjunt de blocs de pisos del barri Besòs edificat per l'empresa *Construcciones Barcelonesas* (COBASA). Un altre cas és el de La Catalana, moltes famílies van gastar tots els seus estalvis en comprar el terreny per després quedar-se sense diners per construir habitatges. Repetides situacions al municipi van allargar-se durant el temps provocant un sentiment compartit entre els adrianencs, el d'ànsia de millora. De la impotència va néixer un moviment inquiet que perseguia una vida digna per a tots els immigrants: la lluita veïnal.

Figura 3

Plaça de Pius XII del barri Besòs, 1960



Nota. Fotografia d'autor desconegut, 1960, Arxiu Municipal de Sant Adrià de Besòs (ASAB). Reproduïda de Sant Adrià de Besòs desaparegut (p. 138), per M. Crisol Illa, 2019, Editorial Efadós.

Figura 4

La Catalana



Nota. Fotografia d'autor desconegut, s.d., Arxiu Municipal de Sant Adrià de Besòs (ASAB). Reproduïda de Sant Adrià de Besòs desaparegut (p. 146), per M. Crisol Illa, 2019, Editorial Efadós.

5.2. El sorgiment del moviment veïnal

“Tenien un enemic molt més clar, el règim polític, per una banda, l’explotació i la pobresa, per una altra. Això feia comunitat. Entenien que tenies de sopar avui, però potser demà ja no en tindries. Sabies que si li demanaves alguna cosa al veí ell t’ajudaria i tu l’ajudaries a ell.”

L’anterior fragment extret de l’entrevista realitzada a Andrés Pozo, mostra a la perfecció les tensions i penúries diàries que compartien els veïns d’un mateix barri i que va donar lloc a una xarxa desinteressada que amb el temps es va anar consolidant.

Van influir en l’assentament de les associacions veïnals (AVV) les organitzacions apostòliques subordinades a l'Església catòlica i una nova generació de sacerdots assignats en barris obrers. La intenció inicial d’evangelitzar a aquella població que s’havia allunyat del cristianisme es va veure alterada per les idees modernes del Concili Vaticà II i el naixement d’organitzacions catòliques obreres (HOAC, ACO, JOC[20]). A Sant Adrià el paper de la parròquia del Besòs, els Centres Socials del Barri Besòs (COBASA) i del Camp de la Bota van ser essencials.

Per tal de recuperar poder i presència als barris el règim decideix crear el *Ministerio de Vivienda* l’any 1957 i redactar el P*royecto de Ley de Asociaciones de Cabezas de Família* en col·laboració amb els sectors catòlics. No és fins a l’any 1963 que el *Consejo Nacional del Movimiento* oficialitza el projecte, tot i que amb menys concessions de les promeses inicialment, legalitzant per fi les associacions veïnals. L’any 1964 es constitueix una associació veïnal adscrita a les *asociaciones familiares del movimiento* al barri Besòs (COBASA).

Desafortunadament, la legalització de les associacions només s’aplicava a aquelles que estiguessin subordinades al *Movimiento*, i que, per tant, compartissin els ideals

[20] Hermandad Obrera de Acción Católica (HOAC), Acció Catòlica Obrera (ACO) i Juventud Obrera Cristiana (JOC).

del govern. Per tal d'associar-se fora del règim calia acatar una llei de 1941 que evitava la creació d'organitzacions contràries al franquisme.

El dia 25 de setembre de 1962 és considerat un punt d'inflexió en la història de Sant Adrià. La catàstrofe de la riuada del 25 de setembre de 1962 actuarà com a màxim detonant del moviment veïnal al municipi i a la comarca. La tragèdia va evidenciar l'urbanisme desmesurat que havia estat impulsant el règim franquista, com habitatges construïts en zones inundables per encabir la població migrant. Davant la incapacitat de les autoritats franquistes de gestionar el desastre natural es crearà una xarxa veïnal per tal de desenterrar víctimes, repartir menjar, netejar el fang de les infraestructures i acollir aquells que s'havien quedat sense llar. El desbordament del riu Besòs va suposar un daltabaix en la vida dels adrianencs, però també una embranzida per les associacions veïnals.

L'any 1964 es crea una nova *Ley de Asociaciones*[21] que permetia la unió de veïns al marge del Movimiento, però a costa d'un intens escrutini per part del Govern Civil i del *Ministerio de la Gobernación*[22]. Sovint les associacions eren controlades per ciutadans conservadors, falangistes o Alcaldes de Barri. Més tard apareixen a Sant Adrià del Besòs les comunitats veïnals La Catalana (1968), Camp de la Bota i La Mina (1972).

Malgrat el fracàs del règim en el seu intent de difondre entre la població el seu model associatiu, va aconseguir que la gran majoria associacions col·laboressin activament amb les autoritats locals.

Durant el tardofranquisme naixeran les Comissions Obreres de Barri, que a diferència de les Associacions Veïnals se centraran en el treball i actuaran com a delegació local d'una Comissió Obrera. Normalment, no legalitzades i oposades al capitalisme s'encarregaran de defensar els treballadors dels barris en aspectes com el salari, els contractes, l'atur o la jubilació.

[21] Ley 191/1964, de 24 de diciembre, de Asociaciones

[22] El Ministerio de la Gobernación va ser l'antic Ministeri de l'Interior d'Espanya, vigent entre 1812 i 1977, encarregat del control social i polític.

A la dècada dels setanta es va crear la primera Comissió Obrera de Barri adrianenca amb l'ajuda del PSUC al barri Besòs (COBASA). En aquestes, la presència de Comissions Obreres Juvenils i de dones seria essencial. No obstant això, en comparació amb les associacions veïnals aquestes iniciatives no van tenir gaire èxit.

El moviment veïnal comença a aclaparar cada vegada més atenció, fins al punt que als anys setanta els grups polítics estaran disposats a destinar la seva militància en associacions veïnals i Comissions Obreres de Barri. L'ajuda de militants marxistes i anarquistes, tot i focalitzar els seus recursos en el sindicalisme dels anys seixanta, serà fonamental per impulsar el moviment veïnal.

Cal destacar també la feina de Centres Socials sostinguts per parròquies progressistes que proporcionaven un espai de trobada per a persones amb inquietuds polítiques i que van ajudar a restaurar la consciència de classe entre els ciutadans.

Al territori adrianenc s'oficialitzen les AVV de Sant Joan Baptista i Sant Adrià Nord el 1976.

5.3. Mobilització veïnal i conflictes destacats

L'any 1967 són enregistrades les primeres demandes al Govern Civil per part dels veïns del barri Besòs, reclamacions en les quals les famílies es queixaven sobre un abocador d'escombraries proper al barri, la presència de pous negres o bars molestos. En canvi, el barri de La Catalana, de caràcter més conservador, enviava cartes respectuoses a les autoritats locals per a fer efectives les seves necessitats.

"Todos los componentes de la Junta de la mencionada Asociación de Vecinos de Barriada de La Catalana son personas de orden y observan buena conducta (...).[23]

[23] [Informe de la Policia Local de Sant Adrià de Besòs, 17-10-1968], ASAB, *Administració General*, caixa 388, Alcaldia, Expediente: Asociación de Vecinos de La Catalana.

Les contestacions ciutadanes van anar augmentant i en arribar els anys setanta es va produir una autèntica explosió. En començar la dècada els residents del barri Besòs van sortir als carrers per honrar un nen mort per un lleó escapat d'un circ. Els veïns havien alertat del perill al govern local, però aquest va fer cas omís.

D'altra banda, durant els anys setanta les demandes entorn l'àmbit de l'ensenyament van ser compartides per tots els municipis del Barcelonès Nord, on les carències envers els serveis educatius eren més que evidents.

5.4. Finals del franquisme: repunt en la lluita veïnal i caos a les autoritats locals

Tal com predeia el *Plan Barrio*[24] del franquisme, entre 1972 i 1975 la lluita veïnal esclata i comença a créixer cada cop amb més rapidesa.

"Nosotros siempre hicimos, me atrevo a decir, un buen trabajo pedagógico (…) porque siempre politizaba esas movilizaciones des de ese sentido. Siempre decíamos que una de las causas principales de que tuviera la gente que salir a la calle a protestar era el sistema político que teníamos y era el régimen que teníamos."[25]

L'anterior fragment extret del llibre *Les Comissions Obreres en el franquisme (1964-1977)* (2005) correspon a una entrevista realitzada a Juan José Catro, figura important en el moviment veïnal adrianenc. El text demostra la insatisfacció ciutadana envers l'administració i la necessitat de canvi acumulada durant el període franquista.

[24] "Plan Barrio", AGA, *Fondo Gabinete de Enlace del Ministerio de Gobernación*, caja 42/8906, Dossier 7 sobre Comités de Barrio, pp. 5-6. (Octubre 1973). No consta la seva autoria però deu ser policial. Existeix una versió posterior de 1975.

[25] Entrevista a Juan José Castro Castillo, militant del PSUC, del PCC, membre de l'AVV Sant Adrià Nord i regidor (20-12-12 i 21-1-13).

A Sant Adrià del Besòs, destaquen mobilitzacions com les de 1972-73 per reclamar la instal·lació de semàfors en la carretera que connectava el municipi amb Santa Coloma. També despunten aquelles manifestacions protagonitzades per barris com Besòs-COBASA, el Centre Social i l'Associació de Veïns, donada la gran repercussió que van reunir. Entre 1973 i 1974 es produiran mobilitzacions per a millorar l'estat precari en el qual es trobaven els barris del territori adrianenc. No tardarien a unir-se a la lluita els residents del barri La Mina, lloc on es concentraven un nombre elevat d'antics barraquistes i que havia estat construït un polígon que destacava per la falta dels serveis més bàsics. Durant aquesta etapa aquestes associacions veïnals van passar a ser dominades per militants d'esquerres, en la majoria dels casos membres del PSUC, o personatges independents.

La mort de Franco el 20 de novembre de 1975 no va suposar l'aturada del moviment veïnal, sinó que va revifar la conflictivitat ciutadana. L'estructura veïnal formada a partir del patiment ciutadà va esdevenir imparable i esclataria de nou en els anys posteriors al franquisme.

Per concloure, cal remarcar que Sant Adrià del Besòs sempre ha estat el més petit dels tres municipis que conformen la subcomarca del Barcelonès Nord (els dos altres sent Badalona i Santa Coloma de Gramenet). Per aquest motiu presenta menys activitat obrera i ciutadana que les ciutats veïnes. A més a més, l'esclat del moviment veïnal en territori adrianenc no es produeix fins ben entrada la democràcia, durant els anys noranta amb la coneguda Guerra del Besòs.

8. CONCLUSIONS

En acabar la meva recerca, puc afirmar amb seguretat que he complert el meu objectiu primordial, aquest sent la voluntat de mostrar el descontentament de les famílies migrants adrianenques envers el govern franquista i els diferents moviments contestataris que sorgeixen com a reacció. D'altra banda, s'han pogut relacionar els esdeveniments concrets del municipi amb el context general de l'època, passant per la Segona República, la guerra civil i la dictadura franquista. No obstant això, no s'ha

pogut incloure d'un context actual que permetés establir una comparació entre el sindicalisme i associacionisme vigent i antic. Els motius s'exposaran després.

A més a més, s'han investigat amb èxit les connexions entre el franquisme i el sorgiment de la lluita sindical i veïnal, arribant a la conclusió que el primer és conseqüència del segon, o que almenys el fa rebrotar. El treball m'ha permès aprofundir en la quotidianitat de la dictadura i apropar-me a històries de familiars de les quals tenia una idea vaga. Per acabar, l'entrevista realitzada a Andrés Pozo Cueto, regidor del barri La Mina i El Besòs i el testimoni del meu avi, afiliat a la UGT adrianenca des dels anys seixanta m'han ajudat a entendre millor el context del moment.

En general, la metodologia utilitzada ha estat eficient, aplicada a través de la recerca en llibres i webs digitals i les entrevistes. Malgrat això, el document presenta algunes llacunes en els punts relatius a Sant Adrià del Besòs. En ser una cerca tan concreta ha estat complicat trobar fonts relacionades, informació completa i ordenar-la de tal manera que el treball fos esclaridor.

Cal contrastar que en un inici el treball no pretenia englobar des de la Segona República fins al final de la dictadura franquista, sinó que anava més enllà. L'objectiu era incloure un pessic d'actualitat al projecte, d'aquesta manera generar una comparació entre la lluita sindical i veïnal actual i antiga. Un cop començat el procés de recerca ens vam adonar que si afegíem aquest punt el projecte seria massa llarg. Per aquest motiu a l'entrevista realitzada amb Pozo, adjuntada als annexos, es podran observar algunes preguntes que fan referència a l'estat actual dels moviments.

A continuació, m'agradaria reprendre una frase citada a l'inici del treball: "*Hijo, abrígate bien. Y ponte la bufanda. No vayas a coger alguna bala en los pulmones. Que no está el tiempo bueno todavía*". L'anterior fragment, escrit per l'autor Jesús López Pacheco, combina un consell maternal que de segur a tots en resulta familiar amb l'amenaça latent de rebre una bala. La raó per la qual vaig escollir aquest escrit, és perquè considero que representa a la perfecció el perill quotidià al qual s'exposava la població espanyola durant la dictadura.

En conclusió, hem vist com els sindicats i les organitzacions veïnals van tenir un paper essencial en el desenvolupament del municipi de Sant Adrià del Besòs. El seu impacte transcendeix no només en l'àmbit social, sinó també en el polític. L'esforç dels ciutadans adrianencs es fa palès en les carreteres, escoles i altres infraestructures públiques que hem heretat de la seva lluita.

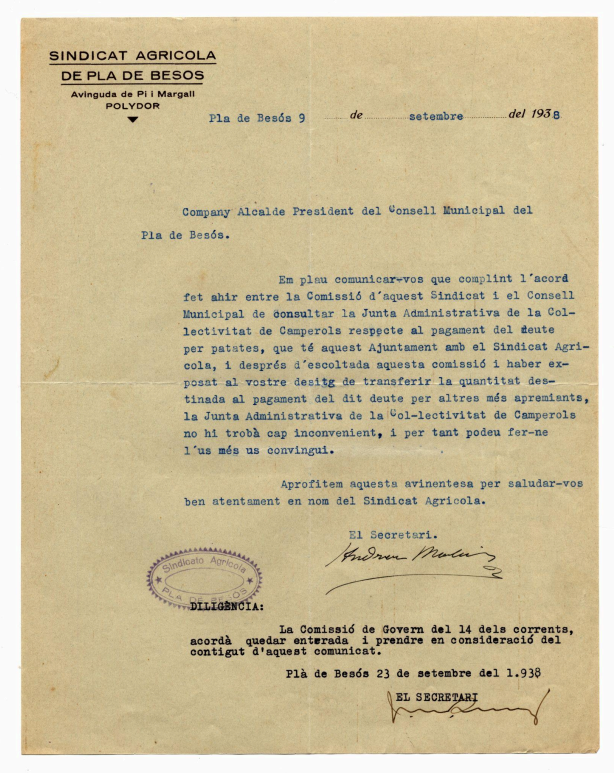
Abans de finalitzar el meu treball de recerca, vull aprofitar l'avinentesa per agrair a la meva tutora, Silvia Callavé, per acompanyar-me i recolzar-me en totes les etapes del treball. També, donar les gràcies als implicats de Sant Adrià del Besòs: a Andrés Pozo, per la seva paciència i dedicació envers el projecte i a l'ASAB per cedir-me el material fotogràfic que il·lustra aquest treball. En darrer terme, voldria reconèixer l'ajuda incansable dels meus avis de part materna, José Paredes i Matilde Valero, per transmetre'm els valors que han construït aquest projecte. No deixant de banda el paper dels meus avis de part de pare, Josefina Majadas i Marcial Marco per treballar dia i nit per portar un plat de menjar a casa. Sou el motiu d'aquest treball.

9. BIBLIOGRAFIA I FONTS

9.1. Fonts primàries



Autor desconegut. (s.d.). *Pastor passeja pel riu a principis del segle XX* [Fotografia] (Arxiu Històric de Sant Adrià de Besòs). Reproduït a M. Crisol Illa (2019), *Sant Adrià de Besòs desaparegut* (p. 116). Editorial Efadós.



SINDICAT AGRICOLA
DE PLA DE BESOS
Avinguda de Pi i Margall
POLYDOR

Pla de Besós 9 de setembre del 1938

Company Alcalde President del Consell Municipal del Pla de Besós.

Em plau comunicar-vos que complint l'acord fet ahir entre la Comissió d'aquest Sindicat i el Consell Municipal de consultar la Junta Administrativa de la Col-lectivitat de Camperols respecte al pagament del deute per patates, que té aquest Ajuntament amb el Sindicat Agrícola, i després d'escoltada aquesta comissió i haver exposat al vostre desitg de transferir la quantitat destinada al pagament del dit deute per altres més apremiants, la Junta Administrativa de la Col-lectivitat de Camperols no hi trobà cap inconvenient, i per tant podeu fer-ne l'us més us convingui.

Aprofitem aquesta avinentesa per saludar-vos ben atentament en nom del Sindicat Agricola.

El Secretari.

Sindicato Agrícola PLA DE BESOS

DILIGENCIA:

La Comissió de Govern del 14 dels corrents, acordà quedar entrada i prendre en consideració del contigut d'aquest comunicat.

Plà de Besós 23 de setembre del 1.938

EL SECRETARI

Sindicat Agrícola del Pla de Besòs. (1938, 9 de setembre). *Carta del Sindicat Agrícola del Pla de Besòs sobre l'aprovació d'un acord entre l'Ajuntament, el sindicat i la col·lectivitat de camperols* (Arxiu Històric de Sant Adrià de Besòs). Reproduït a M. Márquez Berrocal (2020), *Sant Adrià de Besòs 1900-1939* (Vol. 3, p. 157). Ajuntament de Sant Adrià de Besòs.



Autor desconegut. (1960). *Plaça de Pius XII del barri Besòs* [Fotografia] (Arxiu Històric de Sant Adrià de Besòs). Reproduït a M. Crisol Illa (2019), *Sant Adrià de Besòs desaparegut* (p. 138). Editorial Efadós.



Autor desconegut. (s.d.). *La Catalana* [Fotografia] (Arxiu Històric de Sant Adrià de Besòs). Reproduït a M. Crisol Illa (2019), *Sant Adrià de Besòs desaparegut* (p. 146). Editorial Efadós.

9.2. Fonts secundàries

Crisol, M. (2019). *Sant Adrià de Besòs desaparegut*. Editorial Efadós.

Guàrdia, M., i Oyón, J. L. (2025). *La (r)evolució de les condicions de l'habitatge obrer durant el franquisme (Sant Adrià de Besòs, 1936-1975)*. Ajuntament de Sant Adrià de Besòs.

March, M. (s.d.). *El sindicalisme: origen, trajectòria i perspectives actuals*. El debat educatiu.

Márquez, M. (2020). *Sant Adrià de Besòs 1900-1939* (Vol. 3). *La lluita per la llibertat: política, societat i cultura*. Ajuntament de Sant Adrià de Besòs.

Rico, J., i Ferrando, E. (2005). *Les Comissions Obreres en el franquisme (1964-1977)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Xarxa d'Arxius Comarcals (XAC). (s.d.). *Catàleg de la riuada*. Generalitat de Catalunya. https://xac.gencat.cat/web/.content/xac/01_continguts_arxius_comarcals/ac_valles_occidental/06_publicacions_acvoc/Altres_publicacions/Cataleg-Riuades.pdf

9.3. Recursos digitals

Què és un sindicat?. (s.d.). CCOO CAT. https://www.ccoo.cat/que-es-un-sindicat/ https://almedacornella.blogspot.com/2010/02/el-movimiento-obrero-en-el-baix.html

Rabell, L. (6 d'abril de 2019). *Memoria obrera y libertad*. LLUÍS RABELL. https://lluisrabell.com/2019/04/06/memoria-obrera-y-libertad/

Marx y los sindicatos (I): los sindicatos y la lucha de clases del proletariado. (1 de febrer de 2018). El Salariado. ttps://elsalariado.info/2018/02/01/marx-y-los-sindicatos-i-los-sindicatos-y-la-lucha-de-clases-del-proletariado/

Westmoreland, J. (11 d'octubre del 2023). *Marxism and the Trade Unions*. Counterfire. https://www.counterfire.org/article/marxism-and-the-trade-unions/

Montagut, E. (16 de maig del 2020). *Las Combination Acts.* Eduardo Montagut. https://eduardomontagut.es/mis-articulos/historia/item/1255-las-combination-acts.html

Rojo, A. (28 de setembre del 2024). *La fundación de la Primera Internacional*. IzquierdaDiario.es. https://www.izquierdadiario.es/La-fundacion-de-la-Primera-Internacional

50 anys de la fundació de l'Asociación de Vecinos de 9 Barrios. Blog Arxiu Històric

50 anys de la fundació de l'Asociación de Vecinos de 9 Barrios. (2020, maig). *Blog Arxiu Històric de Roquetes Nou Barris*. https://arxiuhistoric.blogspot.com/2020/05/50-anys-de-la-fundacio-de-lasociacion.html

Botifoll Benasat, C., Esquius Jofré, J., i Lóbez Rosell, R. M. (2026, 6 d'abril). *Repressió i oposició: proposta didàctica*. Memoria.cat. https://www.memoria.cat/edu/repressio-i-oposicio-proposta-didactica/

Crisol, M. (2010, febrer). *El movimiento obrero en el Baix Llobregat*. El bloc de la Barceloneta i més. https://almedacornella.blogspot.com/2010/02/el-movimiento-obrero-en-el-baix.html

Cuesta, M. (2015, febrer). *El movimiento vecinal en el Barcelonès Nord (1954-1987)*. UABDIVULGA. https://www.uab.cat/web/?cid=1096481466568&d=Touch&pagename=UABDivulga%2FPage

Cuesta Gómez, J. M. (2014). *El moviment veïnal al Barcelonès Nord (1954-1987)* [Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona]. Dipòsit Digital de Documents de la UAB. https://www.tdx.cat/handle/10803/283405#page=20

El fons de La Seda de Barcelona revela secrets de la història. (s.d.). *Ajuntament del Prat de Llobregat*.

https://www.elprat.cat/actualitat/noticies/el-fons-de-la-seda-de-barcelona-revela-secrets-de-la-historia

Giménez Martínez, M. Á. (2015). El sindicalismo vertical en la España franquista: principios doctrinales, estructura y desarrollo. *Revista Mexicana de Historia del Derecho*. https://revistas.juridicas.unam.mx/index.php/historia-derecho/article/view/10213/12239

González, G. (2025, 24 de juliol). El movimiento vecinal de Barcelona se diversifica: menos transversal, pero más especializado. *TotBarcelona*. https://www.totbarcelona.cat/es/sociedad/el-movimiento-vecinal-de-barcelona-se-diversifica-menos-transversal-pero-mas-especializado-641859/

Historia de Tagra. (s.d.). *Tagra*. https://www.tagra.net/es/historia

Kiss, T. (2024, 24 d'octubre). *Franquismo: qué es, etapas del régimen y características*. Enciclopedia Humanidades. https://humanidades.com/franquismo/

La Colectividad de Camperols de Pla de Besòs. (s.d.). *Ajuntament de Sant Adrià de Besòs*. https://www.sant-adria.cat/arxiu/apropat-a-larxiu/exposicions-virtuals/la-col-lectivitat-de-camperols-de-pla-de-besos

La larga y brutal dictadura de Franco en España. (2025, 18 de novembre). *Swissinfo.ch*. https://www.swissinfo.ch/spa/la-larga-y-brutal-dictadura-de-franco-en-espa%C3%B1a/90355097

March, M. (s.d.). El sindicalisme: origen, trajectòria i perspectives actuals. *El debat educatiu*, (36-47).

Márquez, M., i Cañada, M. (2016, 3 d'abril). Manuel Fernández Márquez: Yo soy yo y mis compañeros. *elDiario.es*. https://www.eldiario.es/extremadura/manuel-fernandez-marquez-companeros_129_4074751.html

Marx y los sindicatos (I): los sindicatos y la lucha de clases del proletariado. (2018, 1 de febrer). *El Salariado*. https://elsalariado.info/2018/02/01/marx-y-los-sindicatos-i-los-sindicatos-y-la-lucha-de-clases-del-proletariado/

Montagut, E. (2020, 16 de maig). *Las Combination Acts*. Eduardo Montagut. https://eduardomontagut.es/mis-articulos/historia/item/1255-las-combination-acts.html

Moreno, V. (2012, 14 de novembre). Els moviments socials d'oposició al franquisme en els anys seixanta i setanta. *Sàpiens*. https://cienciessocialsenxarxa.sapiens.cat/2012/11/14/els-moviments-socials-doposicio-al-franquisme-en-els-anys-seixanta-i-setanta/

Què és un sindicat?. (s.d.). *CCOO de Catalunya*. https://www.ccoo.cat/que-es-un-sindicat/

Rabell, L. (2019, 6 d'abril). *Memoria obrera y libertad*. Lluís Rabell. https://lluisrabell.com/2019/04/06/memoria-obrera-y-libertad/

Rojo, A. (2024, 28 de setembre). La fundación de la Primera Internacional. *IzquierdaDiario.es*. https://www.izquierdadiario.es/La-fundacion-de-la-Primera-Internacional

Un vagó de memòria: Bultaco, la fàbrica (I). (2013, 20 d'abril). *Built to go*. https://btc-built-to-go.blogspot.com/2013/04/bultaco-la-fabrica-i.html

Westmoreland, J. (2023, 11 d'octubre). *Marxism and the Trade Unions*. Counterfire. https://www.counterfire.org/article/marxism-and-the-trade-unions/

10. ANNEXOS

10.1. Entrevista a Andrés Pozo, regidor dels districtes Besòs i La Mina a Sant Adrià

1. Quina era la reacció del govern davant les protestes dels obrers i la creació de sindicats?

El sistema del franquisme era el d'un règim autoritari, i qualsevol reacció envers el règim era atacada amb contundència. La classe obrera industrial urbana era vista com un element subversiu que s'oposava al règim i que tenia formació. No formació acadèmica o política, però sí que disposaven de sindicats, partits polítics, sobretot aquells sindicats comunistes. També s'oposaven al capital, a l'opressió i als empresaris. Els sindicats i partits d'esquerres eren vistos com l'enemic, la distinció entre els guanyadors i els perdedors de la guerra civil. Durant les vagues sindicalistes que hi havia, la policia els apallissava, els empresonava, morien. Aquí a Sant Adrià hem tingut treballadors que han mort per això. Recordo que quan jo era petit i hi havien manifestacions, nosaltres havíem amagat a sindicalistes a casa meva. La policia havia entrat a casa tirant la porta a terra sense ordre judicial per agafar a aquesta gent i al meu pare i la meva mare els havien *cascat*. Aquesta gent va lluitar molt, va patir molt, però la societat que tenim avui en dia és fruit en molt bona part d'aquest moviment. Els empresaris acomiadaven els treballadors sense *finiquito* i alguns inclús no tenien la possibilitat de tornar a trobar treball, ja que ja tenien el segell de sindicalista, i fins i tot estaven fitxats per la *Brigada Político-Social*[26].

2. Creus que en l'actualitat el paper de les associacions veïnals és tan rellevant com ho era en temps de franquisme?

[26] La Brigada d'Investigació Social, també coneguda col·loquiament com La Secreta, va ser un cos policial repressor creat legitimament l'any 1941 durant la dictadura franquista.

Continua tenint un paper molt important, ja que és el que aglutina les veus i les necessitats dels veïns envers l'administració, no només l'ajuntament. El que si és cert és que hem passat d'una època de repressió política a una de llibertat. La figura purament política i de reivindicació de les llibertats ja no la tenen. Abans partíem d'uns barris exposats a un ràpid creixement, on molts no tenien les infraestructures o serveis bàsics necessaris per grans grups poblacionals. L'administració, franquista sobretot, no va respondre amb la celeritat que pertocava. Les associacions veïnals representaven el crit per aconseguir enllumenat, clavegueram, urbanització dels carrers, construcció d'escoles… Ha canviat això, però les associacions veïnals continuen sent molt importants, ja que recullen totes les necessitats, no han de ser les de serveis tan bàsics com abans, però sí que recullen la veu de la ciutadania i la traspassen a l'administració. Ja no hi ha un punt de confrontació com el que hi havia en aquell període històric i es permeten poder parlar de veí a veí i fer d'altaveu.

3. Quins diries que són els reptes que enfronta el veïnat avui en dia?

Pel que fa a demandes, per una banda, acostumen a tractar sobre manteniment i serveis ordinaris, com pot ser el manteniment de la via pública, neteja, seguretat, enllumenat… Però van dirigides més al manteniment i no tant a la manca d'aquests mateixos serveis. Per una altra banda, també compta amb l'aspecte cívic, que recull problemes de convivència veïnal. L'ajuntament acostuma a tenir un paper de mediador, que les associacions també fan a vegades. A part de fer comunitat en l'aspecte de convivència diària, i posar en coneixement a les persones. També tracta d'acollir els nouvinguts al barri. I fins i tot fa de transmissor d'informació, ara que està envellint la població pels efectes del *baby boom*[27]. S'han convertit en una mena d'extensió informativa de l'administració. A vegada els veïns arriben i pregunten: "Para hacer la declaración de la renta dónde voy?". La mateixa associació de veïns té informació rebuda de l'administració i la transmet.

4. Com col·labora l'ajuntament amb les associacions veïnals i els sindicats?

[27] Terme nascut als Estats Units que fa referència a l'increment notable de la natalitat entre 1957 i 1977.

Via la Regidoria de Participació Ciutadana, via les auditories de barri i via els diferents departaments tenim relació amb les associacions de veïns. Per una banda, el departament de cultura organitza totes les activitats de les festes dels barris i les activitats de cara a la ciutadania. La Regidoria de Barri és la que està més en contacte directe amb les associacions veïnals i és la que recull totes les queixes, suggeriments i demandes. Per una altra banda, comptem amb reunions periòdiques amb el cap de la policia local, que és qui es reuneix amb la junta de l'associació de veïns per rebre informació i traslladar-la. El servei comunitari de mossos i l'alcaldessa també ho fa. La Regidoria de Participació Ciutadana actualitza les dades, els ajuda amb les subvencions i en l'administració i gestió de la informació. Sempre hi ha algun moment de discrepància, perquè els veïns demanen i a vegades no podem o triguem de més. L'administració és molt gran i té uns processos molt marcats, a vegades no podem respondre com la població voldria. Però ja no és com abans que hi havia dos bàndols oposats, ara treballem de la mà.

5. Creus que com a ciutadans actualment tendim a l'individualisme i ens oblidem de vetllar per aquells en la nostra mateixa situació? És a dir, de l'esperit veïnal?

Aquest és el gran repte de la vostra generació. Sou la generació de l'abundància. En el sentit que, els nostres avis van arribar a Catalunya i a les grans ciutats provinent o del camp o de províncies pobres en una època d'explosió de la indústria i de les ciutats. Un cop aquí van haver de treballar i van lluitar per drets bàsics elementals, com un contracte de treball o que no els explotessin. A més a més, va ser un moment d'explosió econòmica. Gent que abans era pobre es va poder comprar un pis, un cotxe, una torre i alguns van començar a anar de vacances. Tota aquesta gent va prosperar treballant moltíssim, alguns patint més que altres, però van prosperar. Això va fer que també tinguessin uns objectius comuns; guanyar-se bé la vida, tenir un pis, brindar un futur als seus fills i que aquests mateixos no haguessin de marxar de la ciutat… Tenien un enemic molt més clar, el règim polític, per una banda, l'explotació i la pobresa, per una altra. Això feia comunitat. Entenien que tenies que sopar avui, però potser demà ja no en tindries. Sabies que si li demanaves alguna cosa al veí ell t'ajudaria i tu l'ajudaries a ell. Ara tenim les necessitats bàsiques cobertes i ens hem convertit en egoistes. Jo crec que això és

fruit dels anys de bonança econòmica que han constituït, des de la postguerra i la transició, el període de pau més llarg a Espanya. Ara també teniu uns altres reptes, però l'esperit de societat de les associacions de veïns s'ha perdut. Teniu una seguretat jurídica que abans no es tenia i tot això ho ha aconseguit la generació anterior. El present ja és vostre i el futur més encara, però s'ha de pecar menyspreant el passat.

10.2. Entrevista a José Paredes Cabrera, sindicalista a la Unión General de Trabajadores (UGT) i avi de part de mare

1. ¿Qué recuerdas sobre las manifestaciones?

Cuando me vine a Barcelona, en el trabajo me junté con gente que también había emigrado como yo, gallegos, andaluces, de todas partes. Y todos éramos de izquierdas. Me metí en un sindicato de izquierdas y desde que llegué participé en diversos movimientos. Recuerdo una vez una manifestación en la Via Laietana, dónde estaba el Sindicato Vertical. Pedíamos un sindicato para los trabajadores. Era el único sindicato que había, o estabas con ellos, o estabas con ellos. Cuando la SEAT hacía manifestaciones, íbamos la mayoría de los trabajadores del metal. Primero pasábamos por delante de la policía diciendo barbaridades, los grises que les llamábamos. Ellos normalmente no hacían nada. Entonces nos poníamos delante del Sindicato Vertical, cortábamos el tráfico y decíamos nuestros cantares. Un día de esos que la policía estaba ya harta de nosotros intervinieron. Llegaron en furgonetas y nos cortaron el paso por el lado del mar y por el de la montaña, entonces empezaron a dar palos y a disparar bolas de goma. Recuerdo el miedo que sentí. Los más jóvenes, como yo, pudimos salir corriendo y escabullirnos entre la multitud. Salí corriendo y vi como venían policías detrás. Llegué donde estaba correos que tenía unas escaleras, las subí corriendo y por los nervios me caí. Venía un policía con una porra detrás de mí, pero no tenía fuerzas para levantarme. Lo miré de reojo, y al verme la cara llena de sangre escuché que me decía "Ya tienes bastante".